

PERIODEN EFTER 1950

KAPITEL 7

Stora institutionella och strukturella förändringar inom lantbrukssektorn

Under de närmaste årtiondena efter andra världskriget genomgick Sveriges näringsliv och kulturella institutioner mycket stora förändringar. Detta gällde inte minst jordbrukssektorn. Statsmakterna insåg att de utmaningar landet stod inför fordrade ökade resurser till den naturvetenskapliga forskningen, inklusive lantbruksforskningen. Samtidigt krävde industrins expansion ny arbetskraft. Inom landet kunde sådan komma från landsbygden, om människor frigjordes från lantbruket genom rationaliseringar, driftsmässigt och strukturellt. Därför sattes ett stort antal lagar och förordningar för att strukturrationalisera lantbruket genom de nyinrättade lantbruksnämnderna. För att förbättra produktiviteten fordrades dessutom utökad lantbruksforskning. Genom

förslag av 1945 års jordbruksförsöksutredning kom den tillämpade jordbruksforskningen, den s.k. försöksverksamheten, att från 1948 samordnas med Lantbrukshögskolan i en ny organisation, Kungl. Lantbrukshögskolan och Statens Lantbruksförsök (KLSL), där försöksväsendet leddes av en överinspektör.¹ Denna omorganisation kom dock endast perifert att beröra husdjursgenetiken och husdjursförädlingen. Genom ett antal utredningar och propositioner fick lantbrukssektorn gradvis ökande resurser för forskning och högre utbildning, vilket 1977 kulminerade i en sammanslagning av de tre högskolorna under jordbruksdepartementet till Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) med huvudförläggning till Uppsala.²

Figur 7:1. År 1974 stod ett nytt Husdjursvetenskapligt centrum klart på Ultuna. Det kom att inrymma flera institutioner från de lantbruksvetenskapliga och veterinärmedicinska fakulteterna, bl.a. institutionen för husdjursförädling och sjukdomsgenetik.

Parallellt med förstärkningarna inom lantbruksforskningen skedde stora förändringar i den statliga lantbruksorganisationen. Huvudparten av kontroll och stöd till det praktiska lantbruket kom från 1967 att kanaliseras genom de helstatliga lantbruksnämnderna. Samtidigt upphörde det statliga stödet till de anrika hushållningssällskapen. Detta gjorde det både möjligt och nödvändigt för lantbrukets egna organisationer att påtaga sig en större roll för rådgivning och samarbete med landets forskningsinstitutioner. Inom husdjurskötseln genomgick Riksorganisationen Sveriges Seminföreningar (RSS) och dess fortsättning Svensk Husdjurskötsel (SHS) en kraftig expansion under 1950- och 1960-talen.

För att läsaren skall förstå utvecklingen inom den husdjursgenetiska forskningen och försöksverksamheten samt mekanismerna för att föra ut resultaten i praktiska tillämpningar, är det nödvändigt att i korthet redogöra för de strukturella förändringar, som skedde inom forskningsorganisationen och andra berörda statliga organ.

Den husdjursgenetiska forskningens organisation och resurser

Som framhållits i ett tidigare avsnitt innebar överförandet år 1950 av det Wallenbergfinansierade Institutet för husdjursförädling på Wiad till Lantbrukshögskolan en kraftig bantning av de samlade resurserna för forskningen inom området. Ungefär samtidigt som Wiad blev en del av Lantbrukshögskolan, bytte den gemensamma institutionen namn till Institutionen för husdjursgenetik. Dess chef, professor Ivar Johansson, var på goda grunder inte särskilt nöjd med det gamla namnet "Avels- och Raslära". Begreppet raslära hade råkat i vanrykte och associerades med tiden innan genetiken hade slagit igenom som den viktigaste grunden för avelsarbetet. Trots det knappa institutionsanslaget kunde forskningen undergå en viss expansion under 1950-talet. Ett Jordbrukets

forskningsråd hade bildats 1945, och den s.k. exportmedelsfonden hade skapats av medel ackumulerade från export av bl.a. hästar under kriget. Institutionens forskare erhöll under 1950-talet betydande anslag från dessa två nya källor.

Den nya institutionen var i många avseenden en anomali. Föreståndaren var placerad på Ultuna vid en ganska resurssvag avdelning, medan det på 12 mils avstånd belägna Wiad hade mycket större personal och verksamhet. Högskolestyrelsen uppdrog år 1952 åt en kommitté, "1952 års Wiadskommitté", att företa en översyn av forsknings- och försöksverksamheten vid Wiad. Avdelningens chef, Artur Hansson, förespråkade som tidigare skapandet av ett halvstatligt institut. Kommittén föreslog emellertid i en promemoria av den 18 augusti 1953, att verksamheten vid Wiad skulle skiljas från Institutionen för husdjursgenetik och bilda en egen institution inom ramen för Lantbrukshögskolan och Statens Lantbruksförsök. Samtidigt föreslogs en viss upprustning. Förslagen ledde ej till några åtgärder. Snart ansågs tiden mogen för en ny utredning, den s.k. jordbrukshögskoleutredningen av år 1956.

Bildandet av ett blodgruppslaboratorium vid Ultuna-institutionen

Expansionen av seminverksamheten på nötkreatur ledde i avelskretsar till stor oro över förekomst av oriktiga eller osäkra härstammingsuppgifter. Samråd kom till stånd i ärendet mellan de nordiska centralorganisationerna för nötkreaturssemin. Professor Ivar Johansson som hade goda internationella kontakter kunde meddela, att immunogenetiska metoder utvecklats vid Wisconsin-universitetet i USA, genom vilka ett stort antal ärftligt kontrollerade blodgrupper påvisats hos nötkreatur. Blodgrupperna kunde bl.a. användas för identitets- och härstammingskontroll. Metoden skulle också kunna bli ett viktigt instrument inom den husdjursgenetiska forskningen. Seminföreningarna önskade att en yngre forskare från vardera Danmark, Norge och Sverige skulle sändas till Wisconsin för utbildning. Genom anslag

från Jordbruksdepartementet fick författaren ett stipendium från Wisconsin-universitetet att vid hans mindre laboratoriearbete vid institutionen. Ivar Johansson och Alice Wallenberg fick på 75 000 kronor och drift av institutionen då blev det möjligt att erbjuda garantier ej tidigare för försöksverksamheten. Motivering för att institutionen tvingats påtaga sig Wiad-avdelningens tagandet för att man ville ej efteråt kunna häpnadsväckas över stora, för lantbrukets utvecklingen av betydelse utom produktionen av lämpbara försöksdjur och svinproduktionen. Överta Wiad-avdelningen utan kostnader för tagandet utom för lantbrukshögskolan vände sig till Jordbruksdepartementet för garantier. Detta kom till stånd och blev självförsäkrat genom komsterna för utvecklingen. Efter mindretalens åta sig uppdraget sedan i takt med andra djurslagens områden skulle analyser. Så fullt materiellt av doktorar och snitt.

Frågan om husdjursförädling
År 1956 var det lantbruksfö-

från Jordbruksdepartementet och RSS fick författaren möjlighet att studera ett år vid Wisconsin-universitetet. Det var meningen att vid hans återkomst till Ultuna 1953 ett mindre laboratorium skulle inrättas på institutionen. Ivar Johansson hade från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse erhållit ett anslag på 75 000 kr, som skulle räcka till utrustning och drift av laboratoriet under två år. Men då blev det stopp! Lantbrukshögskolans styrelse vägrade att ta emot donationen, om garantier ej kunde ställas för fortsatt drift av verksamheten, sedan anslaget var förbrukat. Motiveringen var att högskolan skulle ha tvingats påtaga sig mycket stora utgifter för Wiad-avdelningens fortsatta drift vid övertagandet från Wallenbergsstiftelsen, och man ville ej se något liknande igen. Nu 50 år efteråt kan man tycka att motiveringen var häpnadsväckande. Wiad-institutet hade gjort stora, för landet värdefulla insatser, bl.a. utvecklingen av seminmetoden, och hade dessutom producerat många viktiga, direkt tillämpbara forskningsresultat för nötkreaturs- och svinproduktionen. Vidare fick staten överta Wiad med jord och byggnader helt utan kostnad. Men ändå ansågs alltså övertagandet utgöra en belastning för Lantbrukshögskolan! Alltnog, Ivar Johansson vände sig till RSS som trädde in som ekonomisk garant för fortsatt drift av laboratoriet.³ Detta kom härigenom att redan från början bli självförsörjande. Taxorna sattes så att inkomsterna också skulle täcka kostnaderna för utvecklingsarbete och viss forskning. Efter mindre än två år kunde laboratoriet åta sig uppdragsverksamhet. Det utvidgades sedan i takt med forskningsutvecklingen till andra djurslag, främst häst, samt till andra områden som biokemisk genetik och DNA-analyser. Samtidigt gav laboratoriet värdefullt material för forskning och utbildning av doktorander. Mer därom i ett senare avsnitt.

Frågan om ett halvstatligt institut för husdjursförädling aktualiseras

År 1956 var det dags för en ny utredning om lantbruksforskningen med Lantbrukshög-

skolans dåvarande rektor, professor Ragnar Nilsson, som ordförande och med den kraftfulle f.d. jordbruks-, försvars- och finansminister m.m. Per Edvin Sköld (fig. 3:2) som en tongivande ledamot. Sekreteraren i utredningen, sedermera generaldirektören Ingvar Lindström, har berättat för författaren, hur professorerna på Ultuna passerade revy framförande klagomål om dåliga resurser och krav på stora anslagsökningar. P.E. Sköld stod eller satt under uppvaktningsarna, ofta halvt vänd mot fönstret tittande ut i tankarpose. Ibland avbröt han de uppvaktningsmeddelanden med en kommentar eller skarp fråga, för att snart komma med ett buttert konstaterande: "Har mina herrar något mer att anföra?" eller något liknande för att indikera att audiensen närmade sig sitt slut. Den dåvarande föreståndaren för Institutionen för husdjursgenetik, professor Ivar Johansson, diskuterade i särskild skrivelse fördelarna med att förflytta den vid Wiad bedrivna verksamheten till Ultuna. Artur Hansson, som efter Johanssons pensionering 1958 var t.f. föreståndare och professor, hade redan i skrivelse 1956 framhållit, att en förflyttning skulle medföra betydande olägenheter, och föreslog att Wiad borde få en självständig ställning inom KLSL, lämpligen benämnd Statens avelsförsök. Johansson och Hansson kunde dock 1958 samlas till en gemensam skrivelse, där de diskuterade det totala behovet av resurser och tjänster för den samlade verksamheten, oberoende av organisationsformen.⁴ De menade att det förutom av en professor, tillika föreståndare, förelåg ett behov av 8 laboratorer avsedda som föreståndare för följande avdelningar: populationsgenetik; immunogenetik; sexualfysiologi; avdelning för nötkreatur inklusive får; avdelning för svin; avdelning för fjäderfå; produktkvalitet; veterinärmedicin. Åskandena var alltså mycket stora. Utredningen tycktes dock ha haft viss förståelse för behovet och kallade därför in representanter för näringen för att sondera deras uppfattning om framtida bidrag och ett eventuellt inrättande av ett halvstatligt institut. Näringslivsrepresentanterna var i princip positiva till att stödja den husdjurs-

organisationer.
Näringsmobili-
tistitut.

1961 års jordbruks-
lut av 1961 års
kolan fått en ny
sågs garantera
eringen av för-
öreträdare för
lantbruksfors-
också utomom-
mellan försök
eras. Man hade
nde funktions-
m mening icke
till grundforsk-
personal som
n försöksverk-
ngens område
ng, att det skul-
tt vid sidan om
igen beslutade
utbrukshögsko-
m bedrivs vid
branschforsk-
skulle uppstå
ningen av för-
Utredningen
heten i huse-
le anknys till
tion för hus-
a skulle utbyg-
elningar.

et lämpligt att
rda jordbruks-
likta sig att be-
budgetår mot
arande kostna-
skemål. Inrät-
för ändamålet
da företrädare
örslag till stad-
träffande för-
ing förordade
förflyttas från
av Lantbruks-
domarna Löv-
a användas för
s också att en

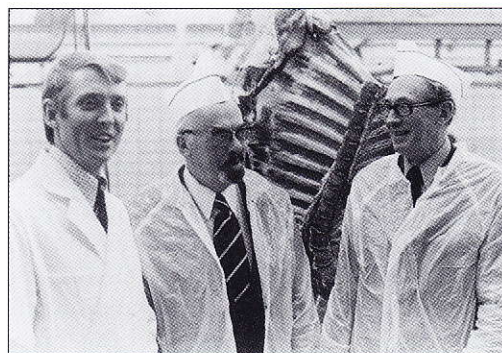
diskussion kommit igång om en förflyttning av Veterinärhögskolan till Uppsala. Om så blev fallet, skulle samarbete kunna etableras mellan Veterinärhögskolan och en till Uppsala-området förlagd försöksverksamhet i husdjursförädling.

Utredningens förslag ledde ej till någon samlad proposition. Den kom istället att användas som underlag vid de årliga äskandena om upprustning från Lantbrukshögskolan. Genom kraftfulla insatser från dess rektor, professor Lennart Hjelm, kom de flesta av förslagen att förverkligas. Den "lantbrukets stiftelse" för finansiering av försöksverksamhet inom husdjursförädlingen, som föreslogs i den tidigare diskuterade utredningen, förverkligades emellertid aldrig. Åtminstone ett direkt och långsiktigt bidrag från näringslivet kom dock till stånd, nämligen inrättandet av en försöksslaktsenhet inom slakteriorganisationens slakteri i Uppsala. Försökslakterier som inrättats vid andra forskningsinstitutioner i Europa hade ofta fått svårt att fungera ekonomiskt, då man stod utanför marknadskedjan. Vid Lantbrukshögskolan löstes frågan – enligt Lennart Hjelm berättelse – vid en arbetsfrukost som han hade med dåvarande Lantbruksförbundets verkställande direktör Harald Håkansson, på så sätt att slakteriorganisationen ställde en avdelning till förfogande inom Uppsala-slakteriet, där slaktkroppar kunde styckas och specialstuderas. Man skulle sedan tillämpa den princip som redan prövats i samarbetet mellan Wiad-institutet och slakteriförbundet, nämligen att Lantbrukshögskolan skulle svara för kostnaderna för den extra personalen, medan köttet förblev slakteriets egendom och gick tillbaka till marknadskedjan, så snart undersökningarna var gjorda. På så sätt blev kostnaderna rimliga. Arrangemanget som började 1974 fungerade tillfredsställande, fast i något annorlunda form till millenieskiftet.

En gradvis upprustning av - Institutionen för husdjursförädling

Institutionens första professor, Ivar Johansson, gick i pension 1958 och efterträddes då

av Artur Hansson (1909–1970) (faktaruta XIII). Till efterträdare på Hanssons laboratoriefattning (professur från 1979) utnämndes 1964 Jan Rendel (f. 1927). En ny statsagronomtjänst med placering på Wiad inrättades 1962, med Sven Skårman (1910–1988) som innehavare. Denna befattning delades 1967 i två, dels en tjänst för statsagronom Skårman i husdjursförädling särskilt svinavel, dels en statsagronomtjänst i husdjursförädling särskilt kött- och mjölkproduktion, med Eskil Brännäng (f. 1924) som förste innehavare (fig. 7:3). Utredning-

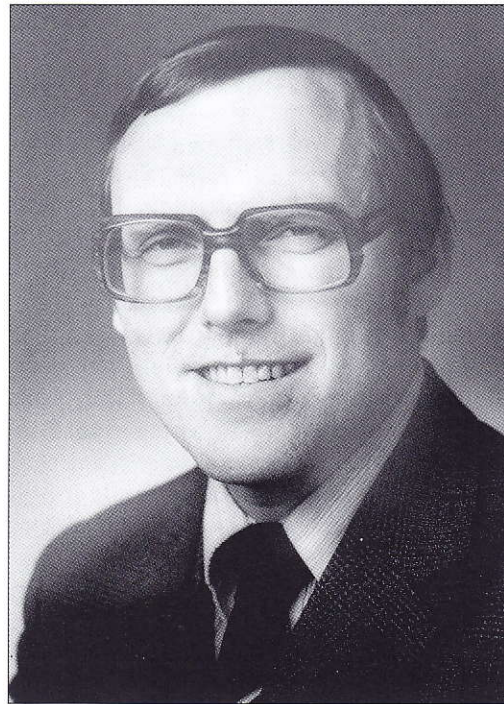
Figur 7:2. Från invigningen 1974 av försökslakteriet vid Uppsalaslakteriet. T.v. slakteriförbundets v.d., agr. Sven Tidala; rektorn vid veterinärhögskolan, professor Carl Schmiterlöw och lantbrukshögskolans rektor, professor Lennart Hjelm. De två högskolornas styrelseordförande, landshövdingen, f.d. statsrådet m.m. Edénman förrättade invigningen. Foto Ingemar Hansson.

Figur 7:3. Statsagronomerna Eskil Brännäng, (t.v.) och Sven Skårman (1910–1988) på Wiad omkr. 1965. Skårman var specialist både inom får- och svinavel. Brännäng, f. 24, var bl.a. pionjär i fråga om studier av nötköttets kvalitet i Sverige och gjorde omfattande undersökningar på enäggsiga tvillingar. Han arbetade också i flera år i olika afrikanska länder.

ens förslag om en högre befattning i fjäderfäavel verkställdes 1968, då Lars-Erik Liljedahl (f. 1933) utnämndes till statsagronom. I och med detta hade Institutionen för husdjursförädling som högre befattningar en professur, en laboratur (professur från 1979) samt tre statsagronombefattningar.⁷ För pälsdjursförsöken inrättades en tjänst som försöksledare. Institutionen fick dessutom en tjänst som försöksledare i köttvetenskap, som förestod det för husdjurssektionen gemensamma försöksslakteriet. Förslagen från utredningen om förflyttning av verksamheten på Wiad till Uppsala-området och inrättandet av nya försöksstallar och utrustning kom också att förverkligas. En försöksstation gemensam för Institutionen för husdjursförädling och Institutionen för utfodring och vård byggdes på Lövsta för försök och forskning med svin, fjäderfä och pälsdjur. Stationen stod klar för inflyttning 1974 (fig. 7:4). Institutionen för husdjursförädling fick rymliga stallar för avelssvin och slaktgrisar, och inom fjäderfäavdelningen kunde man hålla ett stort antal värphöns samt unghöns och kycklingar. För pälsdjur

Figur 7:5. Knut Rönningen, professor i husdjursförädling 1972–81 och bördig från Norge. Han kom att återvända till en professur vid Norges Veterinärhögskola 1981.

Figur 7:4. Försöksstationen vid Lövsta omkring 10 km öster om Uppsala. Stationen var inflyttningsklar 1974 och inrymmer förutom en byggnad för kontorsrum och laboratorier, stallar för svin och höns. Bilden är från 1995.

inrättades en
men för frys
svinavelning
till Sven Skår
trädde 1974
Sundgren (L.
För nötki
stallar på Ku
byggnad upp
husdjursinsti

FAKTAR

Ivar Jo ämnet

av Eskil B

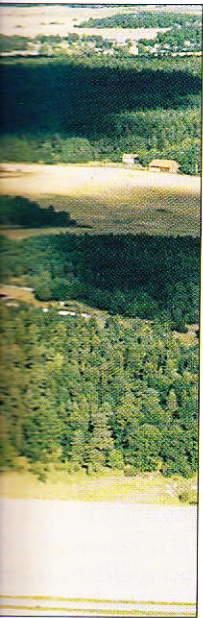
I den löpan
till Ivar Joh
utvecklingen
praktiska av
också försök
verket, av ha
hans insatse

Ivar Joha
1891 på ett s
Småland. Dä
varannandag
gången på fe
ett och två i
digt. Därför
hämta båda
var 11½ år n
fortsättnings
tillkom. Så f
och först i 2
att studera,
hemlandet. N
jubileum hö
publicerat i
folkhögskola
ra självbiogr
hushåll kost

professor i husdjursför-
n Norge. Han kom att
Norges Veterinärhög-

ttningsklar 1974 och
en är från 1995.

inrättades en modern minkgård med utrym-
men för frys och foderberedning. Flytten av
svinavdelningen kunde tidsmässigt förläggas
till Sven Skårmans pensionering. Han efter-
träddes 1974 som statsagronom av Per-Erik
Sundgren (f. 1936).

För nötkreatursförsöken byggdes nya
stallar på Kungsängen. En ny institutions-
byggnad uppfördes på Ultuna-området för
husdjursinstitutionerna, med kontorsutrym-

men, sammanträdesrum och laboratorier.
Institutionen för husdjursförädling kunde
flytta in i de nya lokalerna under 1974. Artur
Hansson avled 1970 och efterträddes 1972
av norrmannen Knut Rönningen. Denne
återvände till en professor i Norge 1981 och
efterträddes i sin tur som professor av stats-
agronomen Lars-Erik Liljedahl (f. 1933).
Martin Wilhelmson (f. 1937) blev då stats-
agronom i fjäderfäförädling⁷

FAKTARUTA VIII

Ivar Johansson (1891–1988), grundläggare av ämnet husdjursgenetik i Sverige

av Eskil Brännäng

I den löpande texten har vi ofta återkommit
till Ivar Johansson och hans insatser för
utvecklingen av husdjursgenetiken och den
praktiska aveln. I denna faktaruta skall vi
också försöka ge en bild av mannen bakom
verket, av hans bakgrund och inte minst av
hans insatser som lärare och handledare.

Ivar Johansson föddes den 7 november
1891 på ett småbruk i Vislanda församling i
Småland. Dätidens skolgång innebar sex års
varannandagsläsning, men Ivar klarade skol-
gången på fem år. Förklaringen var att klass
ett och två i småskolan undervisades samti-
digt. Därför kunde han på samma gång in-
hämta båda årskursernas kunskapsstoff. Ivar
var 11½ år när skolgången var över, men två
fortsättningsperioder om vardera 5–6 veckor
tillkom. Så följde arbete på föräldragården
och först i 20-årsåldern kunde han fortsätta
att studera, nu vid Grimslövs folkhögskola i
hemlänet. När skolan 1976 firade 100-års-
jubileum höll Ivar högtidstalet. Detta finns
publicerat i skolans jubileumsbok, *Grimslövs
folkhögskola 100 år*, och ur det hämtar vi nå-
gra självbiografiska detaljer.¹ Maten i skolans
hushåll kostade 27 kronor per månad, och ►

Figur VIII:1. Professor Ivar Johansson, Kungl.
Lantbrukshögskolan. Målning av Gunne, foto Bir-
gitta Åhman.

inackordering hos en bonde i närheten fem kronor per månad. "Som varande mindre bemedlad fick jag ett kontantbidrag till kursen på 40 kronor, om jag inte missminner mig, och var befriad från kursavgift. Folkhögskolekursen var alltså ingen dyrbar utbildning, lyckligtvis, hade den varit dyr hade jag sannolikt inte kunnat bevista den", skriver Ivar.

Efter kursen arbetade Ivar åter hemma på fädernegården, men han ville studera vidare. Det fanns inga pengar för att gå i läroverket i Växjö, så "jag fick väl försöka bli småbonde i Vret". Följande vinter går han dock på lantmannaskolan i Grimslöv, en kurs han betraktar som bortkastad, därför att han redan hade skaffat sig de kunskaper som meddelades. Kursen skulle dock få betydelse, därför att en av lärarna talade om för honom de möjligheter som fanns att skaffa studentkompetens utan att gå i läroverk. Värnplikten 1913 under vilken tid Ivar läste en hermodskurs i svenska språkets form och satslära. Åter hemma på gården med tungt arbete, kombinerat med läsning på kvällarna och privatundervisning en gång i veckan i tyska. Våren 1914 går Ivar en kontrollassistentkurs och får anställning som kontrollassistent i Skåne.

Lärarna vid Grimslöv hade tidigare erbjudit honom privatundervisning, ett erbjudande som han nu accepterar. Skolans rektor, docenten Strandmark, undervisar i matematik och botanik, och andra lärare i språk. Till Grimslöv kommer rektorn för Hvilans folkhögskola på besök, och Ivar presenteras för honom. "Vad Strandmark sade om mig vet jag inte ... men det ledde till att jag antogs som elev vid Hvilan." Efter övre kursen där antas Ivar 1916 som frielev vid agronomkursen. Energi och målmedvetenhet hade lett till ett viktigt delmål.

Efter agronomexamen 1918 var Ivar under fyra år lärare vid lantbruksskolan i Alnarp. Sommaren 1921 deltar han i en kurs anordnad av NJF. Där föreläste bl.a. professor Mohr från Norge om Morgans försök med *Drosophila*, något som väckte Ivars intresse för genetik. Parallellt med lärarekallet följer han Nilsson-Ehles föreläsningar i växtgenetik. 1922 reser Ivar till Tyskland, Holland och Danmark för att studera husdjursavel.

Dåtidens agronomer kunde ta en påbyggnadskurs för att bli husdjurskonsulenter. Ivar följer den kursen medan han ännu är lärare 1922-23. "Kursen gav mig inget nytt (i agronomi) men var nyttig i andra ämnen, bl.a. statistik". Dåtidens agronomutbildning hade inte akademisk status. Hösten 1923 fick Ivar ett stipendium för att arbeta på Kungl. Lantbruksstyrelsen. För det uppdraget krävdes studier vid Veterinärhögskolan, men eftersom han inte hade fullständigt studentbetyg kunde han bara följa vissa kurser, nämligen i anatomi och fysiologi.

Nästa steg är ett stipendium från Svensk-Amerikanska stiftelsen för att studera allmän genetik och husdjursgenetik vid universitetet i Wisconsin. Här antas Ivar till akademiska studier, något som varit stängt för honom hemma i Sverige. Efter ett år var han Master of Science. Han får erbjudande om att fortsätta studierna vid Wisconsin, men han väljer att åka hem och bli t.f. professor vid Ultuna lantbruksinstitut. "Det största misstaget i mitt liv ...". Efter fem år, 1930, är Ivar tillbaka i Wisconsin för PhD-studier. Han tog examen efter sex månader. Avhandlingens titel var: "Sex ratio and multiple birth in cattle" (1932). Data för densamma hade han tagit med sig från Sverige. Han uppskattade att av de likkönade tvillingparen var 11,4 % enäggiga.¹¹

Hemma i Sverige var omorganisationen av den högre lantbruksundervisningen klar 1932, och Ivar söker nu tjänsten som professor i Husdjurens avels- och raslära. I avvaktn på att den tjänsten skulle tillsättas, verkade han som biträdande professor vid Department of Genetics i Wisconsin. Han utnämndes till professor vid Kungl. Lantbrukshögskolan i slutet av 1933 och tillträdde tjänsten i början av 1934.

Ivar publicerade sig tidigt. *Den moderna ärftlighetsläran och husdjursaveln* gick som en serie i *Lantmannen* 1925-26 (tryckt som bok 1926).¹² Han kommenterade redan nu, att den avkommebedömning av tjurar som skedde inom besättningar gav missvisande resultat. Han framförde vidare en för den tiden kontroversiell ståndpunkt, att om det finns säkra uppgifter om föräldrarna, finns det ingen anledning att titta på tidigare generationer. Denna hans första publikation

är alltjämt avkommeorganiserad andra städiga arb (1938) (1942) (

Den n gränsade tell verks att Institu på Söder de detta toriedjur data. Det redan i s perimen samlade dersökni kontrollä ning om tutionen påsegen *Pälsdjurs* huvudför resultat p

Ett av arbetena *butterfly* med Artu helt på fä inverkan ningen. I ning var mått på k kommebe hade dett visste vilka Arbetet v förstådda metod so av R.A. Fi betydelse

Institu ten och s Ivar kom i både u vetenskap från Dan land kom hans utlä Hofmeyr

är alljämt mycket läsvärd. Ivars insatser, när avkommebedömningen i början av 1950 organiserades i Sverige, är dokumenterade på andra ställen i denna publikation. Andra tidigare arbeten var *Ekonomisk mjölkproduktion* (1938) och *Anatomi, fysiologi, avel och raser* (1942) (tillsammans med Aron Westerlund).

Den nya institutionen på Ultuna fick begränsade resurser, speciellt för experimentell verksamhet. En anledning till detta var att Institutet för husdjursförädling vid Wiad på Södertörn hade bildats 1928. Ivar tacklade detta dels genom att arbeta med laboratoriedjur och dels genom att analysera fältdata. Det är intressant att konstatera, att han redan i sin första bok skriver, att i fall då experiment är för dyra kan analys av redan insamlade data utgöra en bas för viktiga undersökningar. Man anar att han redan som kontrollassistent hade insett detta. Forskning om pålsdjur blev en viktig del av institutionens arbetsområde, både vad gällde pålegenskaper och fortplantning. I boken *Pålsdjurskötsel* (1947) är Ivar Johansson en av huvudförfattarna.^{IV} Många av institutionens resultat presenteras.

Ett av de första och mest betydelsefulla arbetena var *Causes of variation in milk and butterfat yield of dairy cows* (1940) (tillsammans med Artur Hansson).^V Avhandlingen bygger helt på fältdata. Författarna analyserar här inverkan av en rad fixa effekter på avkastningen. De visar också att 300 dagars avkastning var överlägsen årsavkastningen som mått på kornas genetiska kapacitet. När avkommebedömningen senare organiserades, hade detta arbete den största betydelse. Man visste vilka korrekationer, som måste vidtagas. Arbetet visar också att författarna var väl införstådda med variansanalysen, en analysmetod som några år tidigare introducerats av R.A. Fisher, och som skulle få mycket stor betydelse för husdjursgenetiken.

Institutionen för avel- och raslära var liten och studenterna på husdjurslinjen få. Ivar kompenserade detta genom att bjuda in både unga forskare och mer etablerade vetenskapsmän från utlandet. Ole Venge från Danmark och Nils Korkman från Finland kom länge att bli hans medarbetare. Av hans utländska studenter kan nämnas Jan Hofmeyr och Dieter Osterhoff, som båda

blev professorer i Sydafrika, och Hans Otto Gravert, senare professor i Kiel, Tyskland. Hans nära samarbete med Allan Robertson i Edinburgh är beskrivet på annat ställe i denna publikation.

Ivars stora pedagogiska förmåga kom också oss svenska studenter till del. Hans föreläsningar var fängslande, inte sällan kryddade med en ekivok historia. Från början var det bara ett fåtal studenter per årskurs som valde husdjurslinjen, och av svenskarna var det länge bara Artur Hansson, som bedrivit högre studier. I början på 1950-talet var vi en grupp, som började licentiatstudier för Ivar. Vårterminen 1955 ordnade han en licentiatkurs för oss, med bl.a. Ole Venge som en av huvudlärarna. En kurs som inte minst gav oss en god kunskap i reproduktionsfysiologi.

Ivar Johansson var en krävande lärare och handledare och krävande också som chef. "Kom ihåg att forskning inte betyder arbete från åtta till fyra, måndag till fredag", kunde han säga. Han var mycket beläst och fordrade att licentianderna penetrerade ett stort antal böcker i genetik och reproduktionsfysiologi, liksom att vi kände till de ledande tidskrifterna på området. Han underströk betydelsen av god allmän biologisk kunskap även hos dem som specialiserade sig inom snäva områden.

Ivar var också flitigt anlita som föredragshållare i skilda sammanhang och skrev ett otal populärvetenskapliga artiklar. Hans kunnande togs ofta i anspråk i sammanhang utanför ämbetet som professor. Ivars stora insatser belönades och hedrades med hedersdoktorat vid det egna universitetet, samt i Helsingfors och i Kiel.

Efter pensioneringen 1958 vid 67 års ålder var Ivar gästprofessor vid Department of Dairy Science i Illinois. Föreläsningarna han höll där publicerades 1961 i boken *Genetic aspects of dairy cattle breeding*.^{VI} I ett förord skriver G.W. Salisbury: "Författaren till denna bok, Dr Ivar Johansson ... var under ett kvarts sekel från 1933 till pensionen 1958 bland de ledande i Västeuropa. Hans inflytande i Amerika är vida känt genom hans vetenskapliga publikationer, den senaste tryckt i Amerika ... Kanske är hans största bidrag appliceringen av hans grund-

läggande förståelse av genetik och fysiologi på problemen i förbättringen av husdjuren, även pälsdjuren”.

Den första läroboken på svenska i husdjursavel har redan nämnts. Som pensionär publicerade Ivar 1963, tillsammans med Jan Rendel, *Ärftlighet och husdjursavel*, en bok som senare översatts till sex olika språk.^{VII} *Blad ur genetikens historia* gav han ut 1979 vid 88 års ålder.^{VIII} Boken ger en elegant översikt över genetikens utveckling. Många detaljer om humangenetiken, ett ämne som alltid intresserade Ivar, finns omnämnda.

Förordet av G.W. Salisbury, som nämnts ovan, visar det erkännande Ivar Johansson erhöill internationellt. Ivar fick leva med och för den svenska husdjurskötseln i mer än 60 år. Under denna tid påverkade han starkt utvecklingen inom husdjursgenetiken, allt-

ifrån arbeten med pälsdjur, reproduktionsfysiologi och studier av mjölkningsegenskaper till introduktion av biogenetiken. Han var den store introduktören i Sverige och i Norden av de teorier som utvecklats av J.L. Lush och medarbetare i USA. Hans tidiga förståelse för värdet av fältdata är en av hans stora insatser. Speciellt i Skandinavien har dessa utnyttjats för att skatta arvets och miljöns inflytande på produktionsegenskaperna och för utvecklingen av metoder för avelsvärdering och för avelssystem, med stora genetiska framsteg som följd. Arvet efter Ivar har förvaltats väl inom institutionen. Utnyttjandet av fältdata har varit och är alltjämt en central del i dess verksamhet.^{IX}

Ivar Johansson avled den 30 september 1988, nära 97 år gammal. ❖

Veterinärhögskolan flyttar till Uppsala och Sveriges Lantbruksuniversitet bildas

Forskningen och undervisningen i sjukdoms-genetik vid Veterinärhögskolan fortsatte att utvecklas under 1950-talet vid dess institution för avelsbiologi och husdjurshygien. Professor Karl Eriksson (faktaruta VI) gick i pension 1958 och efterträddes av Sven Dyrendahl. Denne var specialiserad i husdjurshygien och nutrition men gjorde dessutom stora insatser inom den praktiska hästaveln som ordförande i Föreningen Nordsvenska Hästen samt som ordförande i premierings-nämnd. Efterträdare på laboraturen blev Bengt Hemricsson, som disputerat i sjukdoms-genetik. Kompetensen i denna del av institutionens omfattande ansvarsområde kunde således bibehållas. Efter förslag från 1958 års veterinärhögskoleutredning ändrades namnet på institutionen till *Institutionen för sjukdoms-genetik och husdjurshygien*.⁷

Frågan om Veterinärhögskolans lokalisering kom att aktualiseras av 1956 års jordbrukshögskoleutredning, där överinspektören för jordbruksförsöksverksamheten,

Yngve Gustafsson, i ett särskilt yttrande föreslog att jordbrukets tre högskolor skulle samordnas i en enhet och på sikt flyttas till Uppsala.⁸ Fördelarna skulle bl.a. vara ett bättre underlag för de institutioner, som representerade de grundläggande ämnena, och vidare ge möjligheter till ökat samarbete mellan besläktade discipliner vid de tre högskolorna. Flera remissinstanser ansåg förslaget värt att pröva. Efter ytterligare utredande och omfattande diskussioner bestämde statsmakterna, att Veterinärhögskolan och delar av Skogshögskolan skulle flytta till Ultuna. Slutligen beslutade riksdagen, att de tre högskolorna skulle slås samman till ett universitet, *Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU*, vilket skedde 1977.⁹

En institution för husdjursförodling och sjukdoms-genetik

Sammanläggningen av högskolorna skedde inte utan knot och vända. För Veterinärhögskolans institution för sjukdoms-genetik och husdjurshygien bestämdes, att den genetiska delen skulle ingå i en för veterinär- och lantbruksfakulteterna gemensam enhet.

Bildan
för hus
relativt
genetil
hade d
ning p
redan
ler sto
rättade
som m
antal u
senare
år 1989
Jordbr
laborat
domsg
1971 e
vid Lan
utnämn
fessor
efterträ
1996 h
namn a
djursge
Vad
kring 1
senare
Sparsa
över de
så över
När Jan
träddes
Hon bl
till år 2
nering
detsam
statsag
avgick s

State
geno
I slutet
lantbru
övervak
arna. N
var und
som reg
de. Till

Bildandet av den gemensamma *Institutionen för husdjursförädlning och sjukdomsgenetik* gick relativt smärtfritt. T.f. laboratorn i sjukdoms-genetik Ingemar Gustavsson (f. 1938), som hade dåliga resurser för sin cytologiska forskning på institutionen i Stockholm, flyttade redan under 1974 till Ultuna, där nya lokaler stod redo för inflyttning. Gustavsson inrättade snabbt ett cytologiskt laboratorium, som med åren kom att attrahera ett stort antal utländska gästforskare (mera därom senare). För Ingemar Gustavsson inrättades år 1989 en personlig professur av Skogs- och Jordbrukets Forskningsråd. Innehavaren av laboraturen (sedermera professuren) i sjukdoms-genetik, Bengt Henricsson, hade från 1971 ett långtidsvikariat som veterinärråd vid Lantbruksstyrelsen. Efter hans avgång utnämndes Bo Gahne (1931–1990) till professor i sjukdoms-genetik från 1981. Han efterträddes 1992 av Leif Andersson.⁷ Från 1996 har den gemensamma institutionens namn åter ändrats till *Institutionen för husdjursgenetik*.

Vad som nu är SLU genomgick från omkring 1960 en kontinuerlig upprustning. I senare hälften av 1980-talet vände trenden. Sparsamhetens kalla stjärna började lysa över de flesta av SLU:s institutioner, så också över Institutionen för husdjursgenetik. När Jan Rendel 1992 pensionerades, efterträddes han av Birgitta Danell (f. 1944). Hon blev dessutom prefekt för institutionen till år 2000. Vid Lars-Erik Liljedahls pensionering 1998 vakanssattes professuren, och detsamma kom att gälla Martin Wilhelmsons statsagronomtjänst i fjäderfäavel, när han avgick samma år.

Statens lantbruksorganisation genomgår stora förändringar

I slutet på 1940-talet inrättades de helstatliga lantbruksnämnderna för att genomföra och övervaka de statliga strukturrationaliseringarna. Nämnderna var organiserade länsvis, var underställda Lantbruksstyrelsen och hade som regel länets landshövding som ordförande. Till en början påverkades de halvstatliga

hushållningssällskapen endast obetydligt av nämnderna. Hushållningssällskapen fortsatte som förut att vara ett organ för lantbrukets förkovran och främjande av landsbygdens utveckling, genom rådgivning och genom att verkställa olika stödåtgärder och utöva kontroll av att författningar rörande lantbruket följdes. Hushållningssällskapen hade också landshövdingen som ordförande. Under 1950-talet ville statsmakterna påskynda lantbrukets effektivisering, samtidigt som man började kräva att lantbrukets egna organisationer skulle ta ett större ansvar för åtgärder, som inte direkt fordrade statens medverkan.

Flera olika utredningar som berörde lantbruket avlöste varandra. 1960 års jordbruksutredning framhöll, att den rådande splittringen av de statliga insatserna på två länsorgan – lantbruksnämnder och hushållningssällskap – ej kunde avhjälpas på annat sätt, än att de båda organens uppgifter fördes samman i en organisation. I den proposition som följde (prop. 1965:100) föreslog jordbruksministern, att statsstödet till hushållningssällskapen skulle upphöra.¹⁰ Han framhöll också, att i princip borde lantbrukets organisationer överta ansvaret för all sådan verksamhet, som rimligen kunde utföras av annan än staten. I en ny utredning blev lantbruksnämndernas nya organisation föremål för granskning och förslag. Från den 1 juli 1967 upphörde statsstödet till hushållningssällskapen, och dessas statliga uppgifter för effektivisering av jordbruk och husdjursskötsel inordnades i lantbruksnämnderna.¹¹ Huvudparten av sällskapens konsulenter övergick till tjänster inom nämnderna. En del sällskap hade betydande egna förmögenheter och kunde fortsätta med omfattande verksamheter; andra kunde fortleva på sparlåga, medan ytterligare andra försökte rationalisera genom sammanslagningar.

Sällskapen hade sedan början av 1800-talet på länsnivå utgjort en hörnsten i det arbete, som med eller utan statligt stöd genomförts för lantbrukets förkovran. De betydande importen av avelsdjur, som genomfördes under 1800-talets senare hälft, hade

ofta organiserats av ett eller flera hushållningssällskap. De hade också varit initiativtagare till avelsdjurspremieringar och utveckling av olika former av produktionskontroll. Dessa frågor har i korthet berörts i tidigare avsnitt. Hushållningssällskapens ärorika historia skulle förtjäna sin egen historiskrivning.

Vid tiden för utvecklingen av det statliga stödet till hushållningssällskapen som statliga myndigheter hade sällskapen under Lantbruksstyrelsen överinseende över kontroll och stamboksföring av nötboskap, får, svin och hästar samt utbetalning av de statsbidrag som utgick härför. Arbetet med mjölkboskapskontrollen utfördes av särskilda kontrollföreningar. Dessas riksförbund hade 1960 anslutit sig till den nybildade föreningen Svensk Husdjurskötsel (SHS), som påtagit sig ansvaret för utvecklingen av kokontrollen.¹² SHS stod berett att överta ansvaret för både kokontrollen och stamboksföringen av nötkreatur. Inom svinaveln förelåg vissa statliga uppgifter, som ej ansågs kunna övertas av föreningsrörelsen, t.ex. galtbesiktning för uppfyllande av gällande lag om galtbesiktningstvång. Uppgifterna kom därför att falla på lantbruksnämnderna. Hästaveln skulle enligt riksdagsbeslut baserat på 1963 års hästutredning fortfarande komma att åtnjuta statsbidrag, i huvudsak koncentrerat till hästpremiering och hingsthållning.¹³ Det skulle ankomma på Lantbruksstyrelsen att utfärda närmare föreskrifter för det praktiska avelsarbetet. Från 1992 kom en allt större del av ansvaret för hästaveln att övergå till den nybildade Nationella Stiftelsen för Hästhållningens Främjande (NSHF). Lantbruksnämnderna fick alltså med åren allt färre uppgifter inom avelsområdet.

Hushållningssällskapens husdjurskonsulenter

Vid mitten på 1920-talet hade husdjurs-sällskapen börjat anställa husdjurskonsulenter för att handha de ökande uppgifterna för husdjurskötselns främjande. För att stärka deras kompetens började lantbruksinstituten ordna särskild utbildning för de blivande

konsulenterna i form av påbyggnadskurser efter agronomutbildningen. Kurserna pågick till några år in på 1930-talet, då agronomerna enligt den nya studieordningen började utexamineras. Som huvudlärare i husdjurslära och husdjursavel på Ultuna fungerade Ivar Johansson. Konsulenterna som utbildats där fick alltså en för sin tid modern utbildning i husdjursgenetik och avel, och många av konsulenterna kom därför att utgöra spjutspetsar för introduktion av nya idéer inom husdjursaveln på både lokal- och riksplånet. Flera husdjurskonsulenter var mycket aktiva vid organiserandet av nya seminarier och blev ofta sekreterare i dessas styrelser.

Nils Erik Nilsson, husdjurskonsulent i Kalmar, kan tillskrivas äran av att ha bildat Sveriges Jerseyförening. Han var under många år och vid många möten med avelsmän en knivskarp debattör och förespråkare för jersey-rasens fördelar: "Varför skulle man som med låglandsrasen producera en massa vatten i form av mjölk med låg torrsubstanshalt, när jersey producerade en mycket mera koncentrerad mjölk!" Husdjurskonsulenterna hade i de gamla sällskapen stor frihet att ta upp frågor, som hade betydelse i det egna länet. Konsulenterna i Skaraborgs och Kristianstads län blev förgrundsmän inom svinaveln, som var särskilt omfattande i deras län. Husdjurskonsulent Karl-Erik Mellqvist i Gotlands län gjorde stora insatser för konsolidering och förbättring av Gotlandsrusset, och i samarbete med bl.a. Sven Skårman på Wiad genomfördes urval för bättre pälsegenskaper hos lantrasfåren på Gotland. Lars Näsholm i Umeå och Erik Arwidsson i Luleå lade ned mycket arbete för förbättringen av Svensk Kullig Boskap och införandet av seminavel i sina län. Näsholm arbetade också för främjande av aveln med den nordsvenska hästen. Listan över viktiga insatser från husdjurskonsulenterna skulle kunna göras lång. Här skall blott ytterligare nämnas den kanske färgstarkaste av dem alla, Erik L. Larsson i Falkenberg. Han anställdes av Hallands läns hushållningssällskap 1919 och verkade där i 38 år. Som

nämnt i e
han redan
sam på ett
som sänd
drog trol
Wiad igån
serad av n
forskning
hos husdj
vecklas i S
för att utn
också en
arbetet oc
eningen
(NØK). D
mot Noro
(där Lars
Han anså
och hade
met. Larss
både fors
i NØK. I
ombads E
rinären L
över sin d
i jubileu
bok tycke
sant, att e
faktaruta
det omfat
främjand
hållnings
Efterso
erna flytt
blev över
sambete
mer och
aveln, so
för, att öv
lenterna
på aveln.
Flera kom
engagera
exempel
djurskons
att däreft
där till 19
skötselns,
landet, g

byggnadskurser
ren. Kurserna på
0-talet, då agrono-
rdningen började
llärare i husdjurs-
Ultuna fungerade
nterna som utbil-
in tid modern ut-
tik och avel, och
kom därför att ut-
produktion av nya
på både lokal- och
skonsulenter var
erandet av nya se-
ofta sekreterare i

sdjurskonsulent i
n av att ha bildat
Han var under
möten med avels-
or och förespråka-
ar: "Varför skulle
en producera en
ölk med låg torr-
producerade en
rad mjölk!" Hus-
de gamla sällska-
frågor, som hade
Konsulenterna i
ads län blev för-
n, som var särskilt
usdjurskonsulent
nds län gjorde sto-
g och förbättring
arbete med bl.a.
enomfördes urval
hos lantrasfären
i Umeå och Erik
ed mycket arbete
sk Kullig Boskap
vel i sina län. Nä-
ämjande av aveln
sten. Listan över
arskonsulenterna
är skall blott ytter-
e färgstarkaste av
Falkenberg. Han
ns hushållnings-
e där i 38 år. Som

nämnt i ett tidigare sammanhang gjorde han redan 1929 professor Bonnier uppmärksam på ett sannolikt enäggigt tjuvtvillingpar, som sändes till Wiad. Denna lilla insats bidrog troligtvis till att tvillingförsöken på Wiad igångsattes. Larsson var mycket intresserad av nyheter och bedrev även viss egen forskning, t.ex. över nedärvingen av letaler hos husdjur. När semintekniken började utvecklas i Sverige, var han med i främsta ledet för att utnyttja denna i avelsarbetet. Han var också en pionjär inom det nordiska samarbetet och blev en av initiativtagarna till föreningen Nordisk Økonomisk Kvægavel (NØK). Denna bildades delvis i opposition mot Nordisk Jordbruksforskarens Förening (där Larsson dock var en aktiv medlem). Han ansåg att NJF började bli för teoretisk och hade för lite husdjursfrågor på programmet. Larsson ville ha en nordisk förening för både forskare och praktiker. Detta lyckades i NØK. Inför NØK:s 50-årsjubileum 1999 ombads Erik L. Larssons son, f.d. chefsveterinären Lars Drejare, att skriva ett porträtt över sin dynamiske fader.¹⁴ Det publicerades i jubileumsskriften. Författaren till denna bok tycker att fadersporträttet är så intressant, att en förkortad version publiceras som faktaruta IX. Samtidigt ger rutan en bild av det omfattande arbete för husdjurskötselns främjande, som utfördes av många av hushållningssällskapens husdjurskonsulenter.

Eftersom de flesta av husdjurskonsulenterna flyttade över till lantbruksnämnderna blev övergången både för dem och för verksamheten mjuk. I och med reformen kom mer och mer av den översyn av husdjursaveln, som hushållningssällskapen ansvarat för, att övergå till näringen. Husdjurskonsulenterna fick därigenom mindre inflytande på aveln, i kraft av sin statliga befattning. Flera kom dock även fortsättningsvis att starkt engagera sig för husdjursaveln. Ett lysande exempel är Erik Sjödin, som först var husdjurskonsulent på sällskapet i Härnösand för att därefter fortsätta på lantbruksnämnden där till 1984. Han blev en nydanare inom fårskötseln, inte endast i hemlänet utan i hela landet, genom att introducera nya skötsel-

former och utveckla nya nischer för produkter från får- och getskötseln. Hans bok *Får*, som kom ut i flera upplagor, blev en bästsäljare. Som erkänsla för Sjödens insatser promoverades han hösten 2000 till AgrD honoris causa (hedersdoktor) vid SLU (fig. 7:6).

Lantbruksstyrelsen kom även fortsättningsvis att ha överinseende över husdjursaveln och över de statsunderstödda åtgärder som utfördes av SHS och andra husdjursföreningar. Överinseendet var bl.a. nödvändigt för att stamboksföring och kokontrollresultat skulle få officiell karaktär, något som fordras i internationella sammanhang. Vid tiden för hushållningssällskapens avveckling som statlig myndighet fanns på Lantbruksstyrelsen en husdjursbyrå med docent Nils Korkman som byråchef. Korkman åtnjöt genom sina gedigna kunskaper och personliga egenskaper stor respekt hos företrädarna för husdjursaveln. Han ingick dels i kraft av sitt ämbete men inte minst på grund av sina personliga egenskaper i ett stort antal kommittéer och nämnder av betydelse för husdjurskötseln (se faktaruta XI). Husdjursbyrån inrymde kvalificerade tjänstemän för de olika djurslagen. För svinärenden fanns en särskild enhet som också handhade frågor rörande svinstamkontrollen. De senare ärendena kom så småningom att överföras på näringen.

Figur 7:6. Husdjurskonsulenten Erik Sjödin i Härnösand har betytt mycket för fårskötselns utveckling i Sverige under andra halvan av 1900-talet. Han promoverades till agronomie hedersdoktor år 2000.

Husdjurskonsulenten Erik L. Larsson (1892–1973) – ett fadersporträtt

av Lars Drejare

Min far var den förste i släkten som fick möjligheten att studera. Fäderna hade varit bönder och han bröt denna tradition. Jag kan tänka mig att han kände sig som dikta- ren Erik Axel Karlfeldt i dennes dikt "Fäder- na ..." – "han var ryckt som en ört ur sin gro- ningsgrund/halvt nödd, halvt villig er sak jag svek". Men i så fall tror jag inte att han kände det som ett svek, att han inte själv blev jordbrukare. Han var ingen praktisk man och han fick istället umgås med och arbeta för bönder under hela sitt liv.

Erik L. Larsson var född vid ett mindre jordbruk, Drejarens i Efra socken, Hallands län, den 29 december 1892. Tack vare eko- nomisk hjälp av en släkting kunde han ta studenten i Halmstad och sedan fortsätta studierna vid Ultuna lantbruksinstitut. Efter militärtjänst 1914 och agronomexamen 1916 var han under två år lärare vid Birka Folk- högskola, Täng i Jämtland.

Den 1 januari 1919 började han som jordbrukskonsulent (blev senare husdjurs- konsulent) vid Hallands läns hushållnings- sällskap med placering i Falkenberg, mitt i länet. På denna post förblev han till sin pen- sionering 1957. Aktiviteten var dock inte slut därmed. Han fortsatte framför allt som publicist sitt aktiva liv till 1971. Han dog den 15 maj 1973.

Husdjurskonsulenten

Återkommen till Halland 1919 började Far under 20-talet en mängd olika aktiviteter i och vid sidan av sitt arbete som husdjurs- konsulent. Det var då en fördel att Hushåll- ningssällskapets ledning fanns i Halmstad. Han kunde arbeta mera fritt i Falkenberg.

År 1922 startade han ett kontrollregister för korna i länet, som enligt uppgift var det första i landet. Det gav ökad kännedom om

Figur IX:1. Erik L. Larsson i Falkenberg, husdjurs- konsulent och avelsman. Foto Lars Drejare.

djurmaterialet och hade stor betydelse för det framtida samlade avelsarbetet. Han knöt tidigt nordiska kontakter, främst ge- nom Nordiska Jordbruksforskarens Fören- ing, NJF. Falkenbergortens Lantbruksklubb tillkom genom hans initiativ.

Mejeriorganisatören

Tidigt var Far en utpräglad föreningsman, som med oblida ögon betraktade det flore- rande pytsåkeriet inom mejerirörelsen. Med hjälp av några ledande lantbrukare lyckades han samla 30 lokala andelsmejeri- föreningar till Mejeriernas Centralförening 1929. Denna blev så småningom Västsvens- ka Mejeriernas Centralförening med hu- vudkontor i Göteborg och senare Arla.

Engag
ledde til
smörex
halländs
kom näm
smör på
Danmar
land var
Parallell
ekonom
gageman
förbunde
han pion
Hallands

Missbil

Redan i
iakttagel
födda i h
från Skå
de dels b
kalvar. D
livslångt
lag, och
råde när

Seminor

Under 1
eningarn
Norra L
orten i S
sämre, E
des Före
lisering i
tuerande
Gert Bor
i Sverige
siga för
Kåre Bå
initiativ
spermat
"fuskat"
ett anta
gård Ros
ifrågasät
skriberat

År 19
sta styrel
mest fran
landshöv
förande.
ligt råd

Engagemanget i mejeriernas problem ledde till att Far fick åka till England som smörexportör för att försöka förbättra det halländska smörets rykte och pris. Det förekom nämligen en rätt omfattande export av smör på den tiden, och konkurrensen från Danmark, Holland, Australien och Nya Zeeland var hård under dessa depressionens år. Parallellt med Fars intresse för böndernas ekonomiska föreningsrörelse gick hans engagemang i den fackliga organisationen Riksförbundet Landsbygdens Folk, RLF. Här var han pionjär och blev inte utan skäl kallad Hallands förste RLF-are.

Missbildade kalvar

Redan i början av 20-talet hade Far gjort iakttagelser beträffande missbildade kalvar, födda i halländska besättningar efter ett par från Skåne inköpta låglandstjurar. Det gällde dels benlösa (amputerade), dels hårlösa kalvar. Dessa kalvar blev inledning till ett livslångt intresse hos min Far för letala anlag, och han samarbetade inom detta område nära med Chr. Wriedt (faktaruta III).

Seminorganisations

Under 1943 hade de två första seminförningarna i vårt land börjat sin verksamhet i Norra Luggude i Skåne och i Nyköpingsorten i Sörmland. Halland skulle inte vara sämre, Erik L drev på. I slutet av året bildades Föreningen för Husdjursavels Rationellisering i Halland (HARH). Vid det konstituerande sammanträdet talade professor Gert Bonnier, seminpionjären framför andra i Sverige, bl.a. om seminmetodens avelsmässiga fördelar. Bonniers medarbetare på Wiad Kåre Bäckström hade redan 1935 på Fars initiativ besökt Halland och demonstrerat spermatäkt och seminering. Far hade själv "fuskat" i jobbet genom att 1942 seminera ett antal djur på hushållningssällskapets gård Rossared. Lagligheten i detta kan idag ifrågasättas, men "brottet" torde vara preskriberat.

År 1943 ville man gå försiktigt fram. Första styrelsen i HARH bestod av några av de mest framstående lantbrukarna i länet med landshövding Reimer Johansson som ordförande. År 1944 inrättades ett vetenskapligt råd av imponerande sammansättning:

professorerna Ivar Johansson, Gert Bonnier och Herman Nilsson-Ehle. Med detta skulle verksamheten styras in i rätta banor. I februari 1945 började seminarbetet. År 1946 hade Far gjort sitt som sekreterare i styrelsen och organisatör. Hans mångåriga duktiga medarbetare vid husdjursavdelningen Per-Eric Jacobsson tog över och blev sedermera verkställande direktör.

Den ekonomiska kon

En av Fars käpphästar var ayrshire-rasen. Han skrev och talade mycket om importen 1847 av djur från Skottland och ville gärna framhålla fördelarna hos avkomlingarna till dessa djur framför de tyngre av RSB-SRB. År 1952 ordnade hushållningssällskapet en stor djurvisning, "Den ekonomiska kon" (DEK) i Falkenberg. Far var kommissarie och drivande kraft. Den ekonomiska kon skulle vara målet för all nötkreatursavel. I praktiken var detta inte så klart då. Avelsföreningar, tjurauktioner och exteriörbedömning med poängsättning m.m. hade ännu för stor makt över själarna.

Föreningen Nordisk Økonomisk Kvægavl (NØK)

NJF är NØK:s moderorganisation. Produktionsekonomi är det överskuggande målet i all nötkreatursavel. Vid NJF:s möten knöts nordiska kontakter och vid studieresor stärktes dessa ytterligare, men Erik L. ville se mera praktik och deltagande av aktiva djurägare. "Konceptionen" av NØK skedde vid NJF:s kongress i Oslo 1947. Då gavs i uppdrag åt Far att kalla till det första mötet 1948. Födelsen ägde rum på hotell Strandbaden i Falkenberg den 21 augusti. Stadgar antogs och styrelse valdes. 32 deltagare från Danmark, Norge och Sverige var med. Far var mycket aktiv de första åren, både som föredragshållare och som debattör. I debatten trivdes han särskilt väl.

Vid avtäckningen av Wriedt-monumentet vid Norges Lantbrukshögskole den 6 september 1954 mottog Far liksom åtta andra, nämligen J. Gylling Holm, Kauko Holma, Karsten Baardseth, Ivar Johansson, S. Berge, Gert Bonnier, O.L. Mohr och Per Tuff, NØK-utmärkelsen, Wriedt-medaljen. Denna utmärkelse glädde honom mycket. År 1966

Figur IX:2. Erik L. Larsson var initiativtagare till den första seminiföreningen i Halland. Föreningen fick ett vetenskapligt råd av framstående män. Bilden är från rådets möte 1947. Från vänster bl.a. Larsson, Ivar Johansson, Gert Bonnier och Herman Nilsson-Ehle. Foto Lars Drejare.

deltog Far för sista gången i ett NØK-möte. Erik L. menade att NØK:s största framtida uppgifter är "att göra praktik av vetenskapen" och att förbättra det nordiska samarbetet. NØK var hans skötebarn.

Veterinärerna

Fars inställning till veterinärer var en särskild historia. Han var sunt kritisk och kritiken gällde främst det penningintresse som han tyckte fanns hos alltför många av djurläkarna. Å andra sidan hade han inom veterinärkåren verkliga vänner som han satte stort värde på. Det som från början varit litet av konkurrenssituation agronom-veterinär blev med åren mer och mer samarbete. Men alla skall veta att han inte alltid var så lätt att samarbeta med. Han arbetade mycket i det veterinärgronomiska gränsområdet med sina missbildningar, som ofta fordrade obduktioner och histologiska undersökningar för en exakt diagnos. Men många gånger har jag tänkt på hur Far skulle glatt sig, om han fått uppleva dagens sjukdomsrapportering och de avelsåtgärder som kan vidtas med anledning av den. Eller för att ta ett annat exempel – den beundran han säkert skulle hysa för Interbull-verksamheten. Han som under 40-talet prövade egna hemmagjorda tjuravkommebedömningar.

Människan Erik L

Min egen inställning – som son och veterinär – till min Far ändrades självfallet påtagligt under årens lopp. Från närmast skräckblandad rädsla i barndomen, över vördsam respekt i ungdomen och milt överseende ibland, till mera kamratlig kollegialitet under mera mogna år.

Arbetet var Fars hobby i stor utsträckning. Han hade under hela sin verksamma tid en omfattande publicistisk verksamhet i lokal och regional press, i *Halländska Lantmannatidningen* ("Svinatidningen"), i tidskriften *Ladugården* sedermera *Husdjur*, under signaturen Kaifas och i många andra blad. Det var som om litet av den gamla lärarambitionen från Birka Folkhögskola fanns kvar i honom. Han ville gärna undervisa, tala om hur det skulle vara. Han var också en uppskattad reseledare för många studieresor inom och utom Halland.

Mor brukade säga att Far hade en järnhälsa. Själv ägnade han sig inte åt några hälsobefrämjande åtgärder precis. Han rökte mycket under hela sitt liv, motionerade aldrig. Trots detta höll han sig i stort sett frisk ända till 1971–72, då en stroke drabbade honom, den som senare satte punkt för hans aktiva liv.

Människan Erik L. Larsson var en komplicerad natur. Han kunde vara glad, gemyt-

lig och sällskaplig ute i goda vänners lag, kanske mera sällan i hemmet. Men han hade ett besvärligt humör. Kanske gav Ivar Johansson den mest träffande karaktäristiken av Far när han till 50-årsdagen 1942 telegraferade:

”Ett salt bland husdjursgubbar
en skräck för gamla patent
har du blivit Lasse. Jag dubbar
dig som agronomiskt ferment.

Behåll ditt gosselynne
hur än åren växla och gå,
ditt frejdiga bärsärkarlynne,
vi gilla dig skarpast då!”

Faktarutan utgör en förkortad version av en artikel av förre chefveterinären Lars Drejare i ”NØK 1948–1998, Nordisk Økonomisk Kvægavl” publicerad med anledning av NØK:s 50-årsjubileum.^x ❖

PERIO

Kapite

Rikso

Semi

Husc

Anslutning
satte att ök
Sverige un
Norrlands-
seminfören
kom föreni
norra lands
manslagnin
att det total
det aldrig k
mer än hälft
seminverks
påbörjade
600 000 och
stant under
talet kor sj
Vid slutet a
seminerade

Den ökad
föreningarn
med mjölkb
sig kvalificer
rer och inse
pens husdju
verkställand
som i övrigt
lyhörda för
av kontinuite
tionens mes
1943-64 ha
greve Nils W
Johan Ahlste